Pr. Dr.
Laurențiu Rădoi

Vartolomeu Stănescu – ierarh cult și senator patriot (I)

Activitatea culturală.

Preocupat de refacerea morală a credincioșilor, precum și de o mai bună pregătire spiritual-culturală a clerului, episcopul Vartolomeu Stănescu a cumpărat o tipografie, care a funcționat la mănăstirea Cozia, începând cu anul 1927[1]. Pe lângă cei 800.000 lei oferiți de el[2], la achiziționarea acesteia a contribuit, cu suma de 2.941.798 lei, Ministerul Cultelor, care i-a prevăzut și o subvenție de 100.000 lei pe an pentru întreținere[3]. Numită la început *Tipografia Cozia*, iar din 1934, *Tipografia Episcopul Vartolomeiu*, întrucât și-a mutat reședința la Râmnic,[4] în scurt timp a readus Episcopia „pe linia de valori a lui Damaschin și Chesarie, marii făuritori de limbă, tălmăciri și tipărituri, și a lui Antim Ivireanul”[5].

Stând „într-o perpetuă comuniune cu studiul cărții”[6], învățatul episcop a dobândit o vastă cultură teologică, științifică și mai ales filosofică și sociologică, scoțând de sub teascurile tiparniței numeroase lucrări deosebit de importante, dintre care menționăm: *Cum stăm cu progresul general la începutul anului 1928 sau Primejduirea omenirii* (1928), Rostul în lume al Bisericii lui Hristos (1930), *Lămuriri asupra legii învățământului teologic* (1932), *Femeia ca factor social* (1934), *Produsuri sufletești și realități verificate* (1934), *Urmările avortului legalizat* (1935), *Cei doi poli morali ai Eparhiei mele* (1937), Motivele retragerii din politică a preoților (1937), *O lămurire în legătură cu Eparhia locală* (1938), *Cursuri misionare cu preoții eparhiei la Sfânta Mănăstire Arnota* (1938–1939) etc[7]. La aceste cărți și broșuri editate

1 Pr. D. Cristescu, *Viața și înfăptuirile Prea Sfințitului Episcop Vartolomeiu până la împlinirea vârstei de 60 de ani*, Tipografia Episcopul Vartolomeiu, Râmnicu-Vâlcea, 1936, p. 142.

2 Prof. dr. Sorin Oane, „Episcopul Râmnicului, Vartolomeu Stănescu”, în: Buridava, 2008, nr. 6, p. 166.

3 Pr. asist. dr. Petre Sperlea, *Vartolomeu Stănescu episcop al Râmnicului-Noului Severin*, Ed. Basilica, București, 2014, p. 57.

4 D. Cristescu, *Viața și înfăptuirile…*, pp. 143-144; Sfânta Mitropolie A Olteniei, Râmnicului Și Severinului, Viața bisericească în Oltenia. Anuarul Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1941, p. 54 spune că la 15 august 1928 a fost mutată la Râmnicu-Vâlcea. (se va cita Viața bisericească).

5 Pr. P. Partenie, „Omagiul Asociației generale a Clerului”, în: *Renașterea*, an. XIV (1935), nr. 9, p. 325 (se va cita R).

6 Pr. C. Dănescu, „P. S. Vartolomeiu ca sprijinitor al școalelor teologice”, în: R, an. XIV (1935), nr. 9, pp. 330-331.

7 A se vedea o listă a lucrărilor la Petre Sperlea, *Vartolomeu Stănescu…*, pp. 273-279; Cătălin Raiu, *Democrație*

la Râmnic, se mai adaugă diferite lucrări, articole, cuvântări și pastorale, publicate la București: *Autenticitatea cărților sfinte ale Noului Testament* (1905), *Scurte încercări de creștinism social* (1913), *Principii și înfăptuiri din Eparhia Râmnicului Noului Severin și lucrările din două sesiuni ale adunării eparhiale* (1927), *Urmările sărăcirii clerului și Bisericii* (1935), *Natura, origina și foloasele creștinismului dovedite dumnezeiești prin folosirea științelor laice* (1940) ș.a.[8] Fără a stărui asupra lor, este bine să enumerăm aici și câteva dintre discursurile sale, ținute în Senat sau cu alte ocazii, care rămân adevărate perle de gândire și oratorie: *Discurs ținut în ședința Senatului din 25 mai 1921 la legea învățământului a d-lui Dumitru P. Negulescu*, *Discurs la legea pentru introducerea divorțului în Bucovina, rostit în ședința Senatului din 14 iulie 1921*, *Cuvântare rostită la Congresul general al preoțimii din România întregită din anul 1923*, *Cuvântare în legătură cu armonizarea salariilor funcționarilor publici* și multe altele[9].

O realizare editorială de excepție o constituie traducerea scrierilor patristice și tipărirea lor într-o colecție proprie, intitulată *Biblioteca Părinților și Scriitorilor Bisericești*, inaugurată în 1935, la inițiativa sa, sub îngrijirea preotului Matei Pâslaru, un bun cunoscător al limbilor elină și latină și germană. Primul număr al colecției cuprinde tâlcuirea Rugăciunii Domnești, iar al doilea primul volum din *Părinții Apostolici*, în traducerea părintelui Ioan Mihălcescu, decanul Facultății de Teologie din București, și a preotului Matei Pâslaru[10]. Până în 1937 s-au tipărit *Scrieri alese din opera Sfântului Ciprian* și primele 10 predici *Despre statui* ale Sfântului Ioan Hrisostom, traduse de profesorul Ștefan Bezdechi de la Univerisatea din Cluj[11].

Pentru susținerea Societății, în 1922, s-a înființat revista de cultură *Renașterea*, care avea să devină un organ de îndrumare teoretică și practi-

și statolatrie. Creștinismul social la Bartolomeu Stănescu, episcopul Râmnicului Noul Severin (1875–1954), Editura Universității din București, București, 2014, pp. 359-361; Valentin Maier, „Stănescu, Vartolomeu (1875-1954)", în: *Muzeul Universității din București*, 14 septembrie 2019, https://muzeu.unibuc.ro/ro/stanescu/, accesat la 1 octombrie 2020.
La acestea, adăugăm *Patericul, Viața Sfântului Paisie, Viața Sfântului Nicodim, Viața și înfăptuirile Prea Sfințitului Episcop Vartolomeiu până la împlinirea vârstei de 60 de ani (1936)* etc., imprimate la inițiativa sa, care întăresc frumoasele intenții de mai sus. cf. D. Cristescu, Viața și înfăptuirile..., p. 145.

8 O scurtă listă a întocmit Valentin Maier, *Stănescu, Vartolomeu...*, accesat la 1 octombrie 2020.

9 P. S. Episcop Vartolomeiu al Râmnicului Noului Severin, *Produsuri sufletești și realități verificate*, Tipografia Cozia a Sfintei Episcopii, Râmnicu-Vâlcea, 1934, pp. 117-436; D. Cristescu, *Viața și înfăptuirile...*, pp. 179-180; *PS Vartolomeu Stănescu, episcopul Râmnicului-Noul Severin, Puterile sociale ale creștinismului. Opere alese*, ediție îngrijită de George Enache și Cătălin Raiu, Editura Muzeul de Istorie Galați, Cluj-Napoca, 2014, pp. 201-515.

10 Petre Sperlea, *Vartolomeu Stănescu...*, p. 60; În cursul anului 1935 au ieșit primele două numere: Sfântul Ciprian, Scrieri alese și Scrierile Părinților Apostolici, vol. I. vezi Pr. D. Cristescu, „Extras din darea de seamă a tipografiei «Episcopul Vartolomeiu», prezentată Adunării eparhiale, în ședința de la 7 mai 1936", în: Buletinul Oficial al Eparhiei Râmnicului Noului Severin, an. V (1936), nr. 7, pp. 278-281 (se va cita BO).

11 D. Cristescu, *Viața și înfăptuirile...*, p. 145; Nicolae Laslo, „Mișcarea culturală. Cărți și reviste. Sf. Ioan Gură de Aur, Scrieri alese, vol. I: Predici despre statui", în: *Gând Românesc*, an. V (1937), nr. 8-10, p. 492; Petre Sperlea, *Vartolomeu Stănescu...*, p. 60.
Tot Matei Pâslaru a alcătuit studiul introductiv la această colecție, întitulat: *Valoarea scrierilor patristice și folosul ce rezultă din studiul și lectura lor.* cf. Grigorie T. Marcu, „Mișcarea literară", în: *Revista Teologică*, an. XXVIII (1938), nr. 1, pp. 29-30 (se va cita RT).

că pentru preoțime și de propagandă religioasă printre creștinii intelectuali[12]. Aflată sub patronajul episcopului, a apărut inițial la Craiova, apoi la Râmnic, în tipografia eparhială[13], reușind după doi ani de existență, „să-și câștige un loc de frunte între revistele bisericești”[14]. Reorganizată la inițiativa sa, în 1937 și-a mutat sediul în căminul *Renașterea*,[15] iar după trei ani, a trecut sub conducerea comitetului central, încheindu-și activitatea în 1945.[16] Pentru a ilustra mai bine importanța acestei publicații în viața clerului, se cuvine să redăm câteva rânduri din primul număr, în care ierarhul îi precizează obiectivele: „să ne îndreptăm toate sforțările noastre spre munca de echilibrare în sensul creștin a datoriilor cu drepturile, atât personale cât și colective ale ființei omenești, și la echilibrarea omului sufletesc cu omul trupesc”[17]. În numărul pe luna noiembrie iese în evidență circulara sa, care prezintă câteva dispoziții pentru îndepărtarea sectelor: „Propaganda pentru întărirea credinței în sufletele drept credincioase și pentru readucerea la dreapta credință a celor rătăciți intră pe de-a-ntregul în misiunea fiecărui preot și se numără între îndatoririle administrative și culturale cele mai sfinte ale bisericii noastre”[18].

În paralel cu acest organ al mișcării de refacere morală și culturală din Oltenia au circulat și alte publicații religioase, precum *Buletinul Oficial al Eparhiei Râmnicului Noului Severin* și foaia religioasă *Creștinul Ortodox*, aflată sub îngrijirea Direcției Culturale a Episcopiei. Având o apariție neîntreruptă până în 1936, cu un tiraj de 20.000 de exemplare săptămânal, răspândite în satele Olteniei și în diferite părți ale țării, și-a suspendat apariția în cursul anului 1937, urmând a-și relua cursul în 1938 în condiții mulțumitoare[19]. În ceea ce privește *Buletinul*, în 1940 comitetul Societății Renașterea a decis să devină parte oficială a revistei *Renașterea*[20].

Preocuparea pentru învățământul teologic.

Înțelegând rolul acestui învățământ în viața păstoriților săi, vlădica Vartolomeu s-a preocupat constant de seminarul și școala de cântăreți

12 „Mișcarea literară”, în: *RT*, an. XII (1922), nr. 4-6, p. 120.

13 P. S. Episcop Vartolomeiu et alii, *Anuar pe anii 1921–1925*, Tipografiile Române Unite S. A., București, 1924, pp. 130, 166; Petre Sperlea, *Vartolomeu Stănescu…*, p. 55.

14 Pr. dr. Gh. I. Ghia, „Mobilizarea culturală a preoțimii oltene”, în: *Arhivele Olteniei*, an. III (1924), nr. 11, p. 74 (se va cita AO).

15 Pr. Ioan F. Popescu, „Cronica internă. Reorganizarea revistei Renașterea”, în: R, an. XVI (1937), nr. 10, p. 403; Petre Sperlea, *Vartolomeu Stănescu…*, p. 56.

16 Georgeta Ghionea, „Presa ecleziastică din Oltenia, reper economic și social (1890–1945), în: AO, 2017, nr. 31, pp. 121-122.

17 *Mișcarea literară…*, pp. 120-122.

18 P., „Mișcarea literară. Renașterea”, în: RT, an. XII (1922), nr. 10-11, pp. 294-295.

19 D. Cristescu, *Viața și înfăptuirile…*, p. 125; Petre Sperlea, *Vartolomeu Stănescu…*, p. 53.

20 Georgeta Ghionea, *Presa ecleziastică…*, pp. 122-123.

din eparhie, pe care le numea „micile fiice ale Bisericii și culturii oltene”.[21] Pentru pregătirea tinerilor în preoție era înființat la Râmnic, din 1837, Seminarul Teologic *Sfântul Nicolae*, care după o istorie zbuciumată funcționa în 1925 în localul său din apropierea reședinței eparhiale. Aruncând o privire asupra izvoarelor vremii, vedem că în timpul păstoririi lui, acestui pavilion i s-a mai adăugat unul, precum și câteva dependințe necesare desfășurării în bune condiții a activităților școlare. Tot acum, s-au achiziționat două locuințe, dintre care una pentru director, cu mai multe camere, și s-a înființat un muzeu care depozita piese valoroase repartizate în mai multe secții[22]. Nu puține au fost cazurile când s-a implicat personal în viața școlii, vizitând-o sau prezidând ședințele profesorale, fapt ce l-a determinat pe directorul Petre Partenie să afirme următoarele: „Vizitele Preasfințitului Episcop, inspecțiunile de tot felul, prezidările solemnităților noastre sunt atâtea momente ziditoare pentru corpul de conducere, pentru profesori și elevi, și Seminarul acesta este ca și de nou creat prin ceea ce ierarhul nostru țintește să facă din el: pepinieră adevărată pentru preoții viitori ai satelor”.

Dintr-un anuar al școlii, aflăm că la 12 noiembrie 1924, chiriarhul, însoțit de protoiereii din Mehedinți, Romanați și Vâlcea, a vizitat instituția, participând la cursuri, inspectând dormitoarele, bucătăria, sufrageria și lucrările executate la local și îndrumând activitatea elevilor și a organelor de conducere. La scurt timp, pe 22 noiembrie, împărtășea tinerii seminariști și se interesa de starea lor didactică, morală și igienică[23]. Potrivit unui alt anuar, la deschiderea anului școlar din 1925, le-a vorbit acestora despre animalitate și spiritualitate ca agenți ai vieții umane. În urma unei vizite în internatul liceului, în vacanța de Crăciun a anului 1926, s-au retrocedat școlii, prin purtarea sa de grijă, donațiile episcopului Ghenadie și ale ministrului Constantin Disescu, din care s-a înființat biblioteca școlii[24].

Un raport de la finalul anului școlar, cu nr. 5.016 din 1/VIII/925, ne arată că a intervenit la Ministerul de Culte în favoarea profesorilor pentru un spor de salariu, solicitându-le în schimb, să susțină câte o conferință la începutul și sfârșitul cursurilor, care urmau să fie tipărite într-un anuar. Totodată, cerea ca elevii din ambele seminarii ale eparhiei să se relaxeze la mănăstirea Tismana într-un cămin de vacanță, iar în timpul școlii să lectureze piese naționale și religioase, pe care să le prezinte în fața colegilor și a publicului larg[25]. Preocupat de comportamentul lor, a înființat o școală de corijare pentru cei indisciplinați, care erau trimiși la Schitul Frăsinei pentru refacere și supuși unui regim mănăstiresc, sub supravegherea starețului și a duhovnicului, și a introdus vizitele la temnițe, spitale și ateliere de lucru, unde, prin cântări și cuvântări ziditoare de suflet, seminariștii puteau să contribuie la refacerea vieții celor vizitați[26].

Deoarece Seminarul din Râmnicu-Vâlcea nu putea acoperi parohiile vacante, iar nu-

21 C. Dănescu, P. S. Vartolomeiu..., p. 329.

22 Pr. P. Partenie, *Anuarul Seminarului „Sf. Nicolae” din R.-Vâlcea pe anul școlar 1924-1925 cu un scurt istoric de la înființare și până în prezent*, Tipografia, Legătoria de cărți și Librăria Matei Basarab, Râmnicu Vâlcea, 1926, p. 112; *Viața bisericească*, p. 44-45; Protos. Prof. Veniamin Micle, „Învățământul teologic în cadrul Mitropoliei Olteniei în ultimele cinci decenii”, în: *Mitropolia Olteniei*, an. XXVIII (1974), nr. 1-2, p. 40. Aproape de halta Govora, Seminarul a fost înzestrat, în 1929, cu un lot de 5 ha pentru experiențe agricole și cu altul de 15 ha, în 1932, dincolo de Cetățuia. (se va cita MO).

23 P. Partenie, *Anuarul Seminarului...*, pp. 21-22, 113.

24 Pr. Const. Grigore, *Anuarul Seminarului Sf. Nicolae din Râmnicul Vâlcii pe anii școlari 1925-1929*, Tipografia Cozia, Râmnicul Vâlcii, 1930, pp. 5, 42.

25 P. Partenie, *Anuarul Seminarului...*, pp. 15-20.

26 P. Partenie, Anuarul Seminarului..., pp. 7-9, 33-39; P. S. Vartolomei et alii, Principii și înfăptuiri din Eparhia Râmnicului Noului Severin; și lucrările din două sesiuni ale Adunării eparhiale, București, 1927, pp. 87-98.

mărul preoților se diminuase, la 4 iulie 1922, ierarhul oltean s-a adresat Ministrului de Finanțe pentru a înființa un al doilea seminar eparhial la Craiova[27]. Acesta urma să aibă un curs superior de 4 ani, destinat absolvenților cu patru clase secundare și ai școlilor normale, care simțeau vocația pentru preoție. Dintr-o circulara cu nr. 3.959/923 a Episcopiei, adresată Direcțiunilor școlilor de cântări bisericești din eparhie, reiese că: „Pentru intrarea în cler a învățătorilor s-a organizat seminarul de la Craiova cu curs superior, de unde pot să iasă preoți dacă se vor înscrie cu diploma lor de învățători în cl. V-a"[28]. Ca locație, Ministerul i-a pus la dispoziție clădirile din curtea Bisericii *Sfântul Dumitru*, unde funcționa Școala Normală de Fete, primind numele de *Seminarul Teologic Sfântul Grigorie Decapolitul*, conform decretului nr. 278 din 29 ianuarie 1923[29].

Cu toate că numărul elevilor era semnificativ și seminarul dispunea de un corp profesoral bine pregătit[30], la 30 decembrie 1930 a fost desființat, din cauza crizei financiare prin care trecea țara și a lipsei parohiilor vacante[31], viitorii preoți fiind transferați la Râmnicu-Vâlcea[32]. Trecut, la rândul lui, pe lista școlilor proscrise în 1933, seminarul vâlcean a fost salvat de la desființare de episcop[33], care a și obținut ulterior, cu ajutorul ministrului Instrucțiunii, „toate puterile canonice și legale" pentru a-l conduce. În aceste condiții, a introdus reguli noi pentru pregătirea religioasă, culturală și fizică a seminariștilor,[34] restricționând, la 12 august 1935, accesul la studii elevilor ai căror părinți nu și-au plătit impozitele sau aveau cazier și datorii la bănci.

Dorind să impună ordinea și disciplina în școală, la 16 septembrie 1935 a convocat corpul didactic al seminarului pentru a discuta câteva măsuri necesare pregătirii elevilor: reținerea lor în internat în cele două vacanțe anuale, pentru cea de vară cazându-i la Mănăstirea Tismana; oprirea lor de ieși în oraș, cumpărăturile fiind făcute de unul dintre spirituali, cu excepția duminicilor și a sărbătorilor, când se puteau organiza excursii în afara orașului pentru gimnastică suedeză timp de trei ore; întocmirea a trei carnete, destinate culturii, moralizării și igienei, începând cu clasa

27 †Vartolomeiu, „Obârșia noului Seminar teologic – din Craiova – ", în: R, an. I (1922), nr. 8-12, pp. 174-177.

28 †Vartolomeiu et alii, *Anuar pe anii 1921-1925…*, p. 685.

29 †Vartolomeiu, *Obârșia noului Seminar…*, pp. 174-177; Protos. prof. Veniamin Micle, *Seminarii teologice la Craiova, în secolele XIX și XX*, în: MO, an. XXVII (1975), nr. 9-10, p. 674; Petre Sperlea, *Vartolomeu Stănescu…*, p. 148; Potrivit lui †Antonie Plămădeală, *Contribuții istorice privind perioada 1918–1939 – Elie Miron Cristea – documente, însemnări și corespondențe*, Sibiu, 1987, p. 349, episcopul l-a rugat pe patriarh să intervină la I. C. Brătianu. Drept rezultat al intervenției din 4/17 noiembrie 1922, ministrul a cedat pentru seminar un alt local frumos și mare, trei pogoane de teren etc.

30 †Vartolomei et alii, *Principii și înfăptuiri…*, p. 87.

31 Veniamin Micle, *Învățământul teologic…*, p. 41; Veniamin Micle, *Seminarii teologice…*, pp. 675-677.

32 Petre Sperlea, *Vartolomeu Stănescu…*, p. 152.

33 C. Dănescu, *P. S. Vartolomeiu…*, p. 331; Petre Sperlea, *Vartolomeu Stănescu…*, p. 260.

34 Petre Sperlea, *Vartolomeu Stănescu…*, p. 159.

a III-a; alcătuirea unui comitet care va constata silința la învățătură, respectul față de colegi și ordinea din clasă, dormitoare și curtea școlii; organizarea unei societăți ce va susține serbări săptămânale și va distribui ajutoare copiilor săraci, văduvelor și bătrânilor, din fonduri proprii; susținerea unei conferințe religioase de către profesori, la trei luni; constatarea vocației elevilor pentru intrarea în cler începând cu anul III, cu îndrumarea celor lipsiți să urmeze alte școli[35]. Dintr-un proces-verbal încheiat la 13 februarie 1936 de inspectorul general al seminariilor, preotul Cezar Vuza, aflăm că „episcopul Vartolomeu ia parte activă la dirijarea Seminarului, fie moral, fie material, făcând ca Seminarul să rivalizeze cu cele două seminarii de frunte, «Central» din București și Chișinău"[36].

Pentru a continua educația religioasă a seminariștilor, conducerea eparhiei a organizat un cămin seminarial la Mănăstirea Tismana, în vara anului 1928, unde au fost reuniți 120 de elevi de la ambele seminarii eparhiale, pentru refacere fizică și intelectuală, dar și pentru contemplație. Pe durata funcționării lui, acest cămin a fost inspectat de ierarh, la 13 septembrie 1928, împreună cu Alexandru Lapedatu, ministrul Cultelor, care i-a pus la dispoziție 250.000 lei, și Gh. Tătărăscu, subsecretar de stat la Interne, care au fost mulțumiți de cele constatate[37]. Trebuie să notăm aici și școala de vară întemeiată la Râmnicu-Vâlcea pentru seminariștii din anii terminali de la Craiova, sub îndrumarea preotului Anghel Pârvănescu, creată pentru a rămâne într-un mediu seminarial și în vacanță[38].

Nu este lipsit de interes să menționăm că, în anul 1935, a fost înființată *Societatea de ajutor a elevilor Seminarului*, sub președinția episcopului, condusă de un comitet format din director, doi spirituali, un pedagog și economul școlii. Alcătuită din toți elevii care contribuiau cu un leu lunar până la clasa a VI-a și cu doi lei în ciclul superior, aceasta a sprijinit elevii orfani și săraci ai unor școli din Râmnicu-Vâlcea, după cum reiese din procesul-verbal încheiat la 24 decembrie 1935[39]. Tot în cadrul Societății, seminariștii au contribuit cu 25.000 lei pentru ajutorarea celor înfometați din Basarabia, sumă provenind din reducerea benevolă a hranei pentru câteva zile, alternativ[40].

Sub raport misionar, la 21 februarie 1937, a început la Seminarul din Râmnicu-Vâlcea un ciclu de conferințe ținute de diferite personalități ale ortodoxiei românești, care aveau drept scop creșterea tineretului în

35 D. Cristescu, *Viața și înfăptuirile…*, pp. 195-198.

36 Petre Sperlea, *Vartolomeu Stănescu…*, p. 159, nota 363.

37 Const. Grigore, *Anuarul Seminarului…*, p. 25; Veniamin Micle, *Învățământul teologic…*, p. 43; Petre Sperlea, *Vartolomeu Stănescu…*, p. 158.

38 Cătălin Raiu, *Democrație și statolatrie…*, p. 120.

39 D. Cristescu, *Viața și înfăptuirile…*, pp. 198, 215, 235; Petre sperlea, *Vartolomeu Stănescu…*, p. 164.

40 D. Cristescu, *Viața și înfăptuirile…*, p. 216.

învățătura creștină și lupta contra curentelor sectare. În deschiderea primei întâlniri, vrednicul ierarh a subliniat că religia trebuie sădită în toate sufletele credincioșilor, cerând preoților, profesorilor și părinților să vegheze pentru a păstra credința prin educația pe care o vor da oamenilor și copiilor de care vor răspunde sufletește înaintea societății și a lui Dumnezeu[41]. Într-o circulară către preoți, cu privire la învățământul religios din școlile primare, îi îndemna să se apropie de copii și să facă din lecții „o adevărată lămurire și luminare intelectuală și spirituală pentru acești ascultători, în care sălășluiește atâta curățenie sufletească”[42].

De notat că, în acest răstimp, se vehicula ideea creării unei Academii Teologice la Craiova, cu condiția sacrificării seminarului vâlcean, concepută ca o clasă intermediară între licențiații și doctorii în Teologie[43]. La auzul acestei vești, însă, autoritățile și credincioșii din Râmnicu-Vâlcea au reacționat cu vehemență, considerând că ar fi o lovitură dată județului, întrucât ar rămâne doar „o unitate administrativă fără viață și fără rost”[44]. Pentru menținerea instituției s-a constituit și o asociație, *Amicii Seminarului*, în frunte cu Gogu Ștefănescu, fostul primar al Râmnicului, care a solicitat continuarea existenței în orașul vâlcean[45].

Luând în considerare circulara nr. 3.959/923, trebuie spus că ierarhul dorea să înființeze un al treilea seminar, într-o mănăstire, „de trei ani numai cu studii religioase și practice pentru primirea cântăreților absolvenți, cu o practică de cel puțin doi ani de strană, și a oricărui elev cu un curs secundar de trei ani, cu serviciul militar terminat, din care să se recruteze preoții de sate și cătune, a căror plată urma să cadă și în sarcina enoriașilor care-i vor cere ca preoți. În acest seminar vor puteau intra și învățătorii cu diplomă și cu serviciul militar terminat, să facă un an de frecvență și să dea la sfârșitul anului un examen general”. Din nefericire, acest proiect nu a reușit să-l ducă la îndeplinire[46].

Pe de altă parte, se cuvine să arătăm că, pe lângă seminar, mai funcționa în Vâlcea școala monahală de la Mănăstirea Bistrița, sub supravegherea Societății *Acoperământul Maicii Domnului*, inițiată de maica Epiharia Moisescu, în 1912. Era prevăzută să aibă pe lângă ea și un orfelinat permanent, în care să fie admise doar fetele sărace și orfane de părinți, cu condiția să-și lege viața de interesele Societății[47]. Ca urmare a unor tensiuni create pentru clădirile mănăstirii, la 10 martie 1930, episcopul a comunicat stareților că a stabilit ca Societatea să le folosească, cât timp el va fi în fruntea eparhiei, neavând căderea să-i acorde un drept permanent, întrucât nu este proprietarul ei, „ci numai administratorul ei canonic și, deci, trecător”[48].

De reținut că, în acea perioadă, își mai desfășurau activitatea în eparhie încă cinci școli de cântăreți bisericești, câte una în fiecare ju-

41 „Știri bisericești”, în: *Naționalul Vâlcii*, an. X (1937), nr. 111, p. 71.

42 Pr. D. Cristescu, „Circulară preoților din eparhie, cu privire la învățământul religios din școalele primare”, în: BO, an. II (1933), nr. 9, p. 366.

43 Această academie urma să fie „un fel de laborator al credinței, cu menirea de a descoperi regulile și de a stabili metodele cele mai nimerite, după care preoțimea să poată produce și să poată permanetiza în parohii pe omul evanghelic și societatea evanghelică”. Vezi †Vartolomeiu et alii, *Anuar pe anii 1921–1925…*, pp. 230, 691; †Vartolomei et alii, *Principii și înfăptuiri…*, pp. 71-72; Veniamin Micle, *Seminarii teologice…*, p. 676, nota 67.

44 Prof. Dr. Sorin Oane, „«Epopeea» Episcopiei Râmnicului Noului Severin”, în: *Historia*, an. VII, ianuarie 2007, p. 20.

45 Pr. dr. Ștefan Zară, „Școlile teologice din Episcopia Râmnicului Noul-Severin și grija episcopului Vartolomeu Stănescu față de acestea”, în: *Activitatea cultural-duhovnicească și social-misionară a episcopului Vartolomeu Stănescu al Râmnicului*, col. „Memoria Ecclesiae”, vol., 2 Ed. Praxis, Râmnicu-Vâlcea, 2020, p. 116.

46 †Vartolomeiu et alii, *Anuar pe anii 1921-1925…*, pp. 685-686.

47 Petre Sperlea, *Vartolomeu Stănescu…*, pp. 153-154.

48 Arhim. Veniamin Micle, *Mănăstirea Bistrița olteană*, Sfânta Mănăstire Bistrița, 1996, pp. 342-343.

deț, cu sediile la Cozia, Craiova, Tg. Jiu, Turnu Severin și Caracal.[49] Prima, înființată în 1894, la Râmnicu-Vâlcea, în pridvorul Bisericii *Toți Sfinții*, iar după anul 1900, în casele preoțești din incinta Episcopiei[50], a fost mutată la mănăstire, sub direcția arhimandritului Efrem Enăcescu. Din actele vremii, știm că întâistătorul Râmnicului a participat deseori la deschiderea anului școlar la mănăstirea olteană, precum s-a întâmplat la 30 septembrie 1923, când a ținut o înălțătoare cuvântare pentru monahii și școlarii din așezământ[51].

Întrucât situația absolvenților nu era dintre cele mai bune, ierarhul a dispus înființarea de ateliere pe lângă școlile de cântăreți, în care elevii să învețe câte o meserie, după înclinațiile lor, folositoare în cadrul comunităților în care urmau să-și desfășoare activitatea. Inițiativa a fost pusă în practică din 1 octombrie 1922,[52] doar la Cozia, unde a dat bune rezultate, înființându-se patru ateliere de sculptură, tâmplărie, croitorie și cizmărie[53]. Într-o conferință susținută în decembrie 1924, împreună cu directorul școlii de cântăreți și președintele *Asociației generale a cântăreților bisericești din țară*, profesorul de muzică psaltică Ion Popescu-Pasărea, episcopul a luat câteva măsuri în vederea unei mai bune organizări: înființarea de internate pentru școlile de cântăreți din eparhie, după modelul celei coziene; desfășurarea examenului de diplomă la școala de la Cozia, pentru toată eparhia; introducerea atelierelor de lucru manual: croitorie, cizmărie, tâmplărie etc. la școlile unde există posibilitatea; organizarea anuală, la fiecare școală județeană, a cursurilor de pregătire cu cântăreți bisericești. Rezultatele nu s-au putut concretiza, deoarece în 1929–1930, la inițiativa episcopului, cele cinci școli județene de cântăreți au fost unificate într-o școală centrală eparhială, cu sediul în străvechiul așezământ monahal de la Cozia[54].

Din cauza cheltuielilor de întreținere, instituția s-a mutat la Craiova, în clădirile Școlii de băieți, unde va funcționa, începând cu anul 1933, sub denumirea de Școala eparhială de cântăreți *Episcopul Vartolomeu*. Aici a stat până la 1 septembrie 1935, când, din lipsa unui local propriu, a revenit la Râmnic, sub conducerea preotului Gh. Pașoi, înregistrând în anul școlar 1937–1938 un număr de 170 de elevi. După cinci ani de funcționare aici, în toamna anului 1940 și-a redeschis cursurile la Cozia, având 162 de elevi, împărțiți în 4 clase și 8 cadre didactice[55]. Constatându-se că nu poate asigura necesarul de slujitori ai stranei, s-au reînființat școlile județene, funcționând din 1940, în Oltenia, încă trei unități de învățământ psaltic, la Craiova, Tg. Jiu și Turnu Severin, care, în 1948, s-au unificat sub denumirea de *Școala de cântăreți a Arhiepiscopiei Craiovei*, cu sediul la mănăstirea Bucovățul Vechi-Coșuna[56].

Jertfe personale.

La venirea sa pe scaunul episcopal, gospodăria și reședința eparhială se aflau aproape în ruină. Conștient de îndatorirea sa față de credincioșii pe care-i păstorea, în scurt timp, a înzestrat cu vase și covoare prețioase catedrala, paraclisul și bolnița, a inițiat construi-

49 †Vartolomeiu et alii, *Anuar pe anii 1921-1925…*, pp. 696-698.

50 Viața bisericească, pp. 48-49; Arhid. prof. Alexie A. Buzera, „Învățământul teologic din Oltenia", în: MO, an. XXXVIII (1986), nr. 2, pp. 72-73.

51 Arhim. Scriban, „Însemnări mărunte", în: *Biserica Ortodoxă Română*, an. 41 (1923), nr. 12, p. 952 (se va cita BOR).

52 D. Cristescu, *Viața și înfăptuirile…*, p. 217.

53 †Vartolomeu et alii, *Principii și înfăptuiri…*, pp. 88-89.

54 Alexie A. Buzera, *Învățământul teologic…*, p. 73.

55 *Viața bisericească*, pp. 48-49; Veniamin Micle, *Învățământul teologic…*, p. 39; Petre Sperlea, Vartolomeu Stănescu…, pp. 154-156.

56 Alexie A. Buzera, *Învățământul teologic…*, pp 73-74.

rea a numeroase biserici și repararea altora, iar pe preoți i-a îndemnat să aibă gospodării frumoase și demne de urmat de către enoriași[57].

Pe lângă buna administrare a întregii eparhii, el a strâns, prin danii, colecte și alte venituri, sumele de 777.957 lei pentru fondul cultural, 3.892.060 lei pentru cel misionar și de moralizare, 3.254.430 lei pentru cel economic și gospodăresc și 410.812 lei pentru Sf. Mir și Antimise, iar pentru averea Sfintei Episcopii 5.550.425 lei, toate în total de 13.885.684 lei[58]. Dintr-o cuvântare rostită la deschiderea Adunării eparhiale din 13 mai 1928, aflăm că a virat 2.100.000 lei pentru opera evanghelică a eparhiei[59], iar din tabloul schițat de biograful său, cu sumele oferite până la 1 ianuarie 1936, reiese că a dat Societății *Renașterea*, din venitul moșiei de la Izbiceni, 388.657 lei pentru Fondul *Academia Teologică* și 925.830 lei pentru cumpărarea moșiei Putreda, iar Centrului eparhial 3.478.243 lei, vila de la Bistrița, în valoare de aproximativ un milion lei și o bibliotecă. Tot jertfei sale personale îi aparțin cele două moșii de la Romanați, de 100 de pogoane din Ialomița, de 414 pogoane, precum și casele de la București și 6 loturi de teren în cartierul Belu de lângă Capitală, care au rămas în patrimoniul Episcopiei[60].

Prin stăruința sa, cu sprijinul ministrului Alexandru Constantinescu, Episcopia a dobândit ca proprietate 100 ha de teren arabil în comuna Izbiceni și 300 ha de pădure în Lunca Stănești, în apropierea localității Strejești din județul Romanați, iar din împroprietărirea de la Devesulu s-au obținut 154 ha de pământ arabil, pentru Eforia mănăstirilor din eparhie[61]. De reținut și faptul că, la 18 aprilie 1929, Episcopia, reprezentată de ierarh, a înstrăinat către *Creditul Extern, Societatea anonimă Comercială*, cu sediul la București, dreptul de uzufruct asupra unei suprafețe de pădure de 300 ha din comuna Lungești, județul Vâlcea. Dintr-o mențiune a daniilor făcute până în anul 1936, aflăm că totalul era de 4.773.060 lei, episcopul contribuind cu sume importante la Căminul seminarial de la Tismana, la construcția bisericii din Maglavit, la pictarea celei din Flămânda, în județul Teleorman, la restaurarea Bisericii *Sfântul Dumitru* din Craiova, la refacerea mănăstirii Arnota, la ajutorarea studenților, la ridicarea statuii lui Constantin Dissescu ș.a.[62].

57 D. Cristescu, *Viața și înfăptuirile…*, pp. 228, 263-264; În proprietatea Episcopiei se afla un teren de 10 ha, în jurul catedralei, plantat cu pruni, nuci, vie și alți pomi fructiferi, un helești de 5 ha, unde era un lac, aproape înfundat de stuf și nămol și o zonă de anini. vezi †Vartolomei et alii, *Principii și înfăptuiri…*, p. 92.

58 D. Cristescu, *Viața și înfăptuirile…*, p. 265.

59 †Vartolomeiu, „Cuvântarea ținută de P.S. Episcop Vartolomeiu la deschiderea Adunării Eparhiale din 13 maiu 1928, în: *R*, an. VIII (1929), nr. 6, p. 206; Din *Darea de seamă* adresată Adunării eparhiale din 2 mai 1926, aflăm că pentru Fondul Episcopiei a destinat suma de 683.216 lei, iar pentru Societatea *Renașterea* a donat a doua treime din veniturile sale anuale de la moșia Izbiceni-Romanați, pe lângă donația inițială de 21.000 lei. cf. †Episcop Vartolomeiu, „Proces Verbal", în: BO, an. II (1933), nr. 2, p. 34.

60 D. Cristescu, *Viața și înfăptuirile…*, pp. 267-269.

61 †Vartolomeu et alii, *Principii și înfăptuiri…*, pp. 81, 92 ; Petre Sperlea, *Vartolomeu Stănescu…*, p. 113.

62 Petre Sperlea, *Vartolomeu Stănescu…*, pp. 94, 115-116.

Activitatea sinodală.

În Sfântul Sinod, episcopul Vartolomeu a participat la rezolvarea a numeroase probleme din viața Bisericii, fiind socotit „oratorul și organizatorul cel mai de seamă și mai necontestat al vechiului regat și mândria întregii Biserici”[63]. De pildă, în 1920, pe când era locțiitor la Râmnic, a fost mandatat de mitropolitul Miron Cristea să reprezinte Biserica noastră la Conferința Mondială Creștină de la Geneva și Chicago, alături de profesorul Ioan Lupaș și preotul Cicerone Iordăchescu. Fiindcă cele două ședințe s-au amânat, în 1921 a primit o nouă împuternicire alături de cei doi, adăugându-l de data aceasta și pe arhimandritul Iuliu Scriban, dar, din motive financiare, delegația nu s-a mai prezentat[64].

Dincolo de această delegare, ierarhul oltean a avut un rol important și în cadrul lucrărilor pentru unificarea bisericească din România întregită. Astfel, tot în 1921, a întocmit un document studiu în legătură cu intrarea Bisericii Ortodoxe Române în Mișcarea Ecumenică[65], iar din 1922, la cererea expresă a mitropolitului, a deținut calitatea de membru al comisiei parlamentare pentru noua Constituție a țării[66]. Recunoscut pentru realizările sale, între 1922–1924 a prezidat comisia care a analizat raportul juristului Vespasian Erbiceanu privind averile bisericești din Basarabia și tendințele separatiste ale clericilor basarabeni și tot el a întocmit studiile privind poziția Bisericii noastre față de un posibil sinod panortodox[67].

Preocupându-se de starea învățământului teologic, la 1 iulie 1924 s-a adresat înaltului for bisericesc pentru organizare acestuia sub regimul autonomiei, propunând ca programele analitice și manualele didactice să treacă în competența chiriarhului local și a consiliului său școlar, pentru a le prezenta Sfântului Sinod spre uniformizare și generalizare în toate eparhiile țării, iar numirea personalului didactic și adminstrativ să i se rezerve tot lui. În urma acestui demers, Ministerul își exercita controlul prin inspectorii săi, comunicând Sfântului Sinod abaterile constate, fără o altă implicare, care era contrară principiului de autonomie a Bisericii[68].

Este semnificativ faptul că, în 1924, a alcătuit referatul privind îndreptarea calendarului,[69] ajungând, ca reprezentant al Sfântului Sinod, să poarte

63 † Galaction Cordun, „Personalitatea și opera P. S. Vartolomeiu”, în: R, an. XIV (1935), nr. 9, p. 311.

64 † Antonie Plămădeală, *Contribuții…*, pp. 48-50.

65 Pr. Niculae Șerbănescu, „Ierarhii plaiurilor oltene în prima sută de ani de autocefalie a Bisericii Ortodoxe Române (1885–1985)”, în: MO, an. XXXVII (1985), nr. 5-6, p. 353.

66 Petre Sperlea, *Vartolomeu Stănescu…*, p. 31.

67 Cătălin Raiu, *Democrație și statolatrie…*, pp. 120-121.

68 † Vartolomeu et alii, *Anuar pe anii 1921-1925…*, p. 692; † Antonie Plămădeală, *Contribuții…*, p. 345, spune că el a fost cel mai înfocat adept al patriarhului Miron Cristea în încercarea de a impune principiul autonomiei Bisericii în raport cu Statul.

69 Pr. prof. dr. Alexandru Moraru, *Biserica Ortodoxă Română între anii 1885–2000. Biserică. Națiune. Cultură*, vol. III, tom. I, EIBMBOR, București, 2006, p. 245.

o amplă dezbatere cu Nae Ionescu și alți intelectuali atenți la problemele bisericești[70]. Deoarece cunoscutul filosof dorea ca mănăstirile să nu mai fie cârmuite pe eparhii, ci într-un chip unitar, de un singur organ de conducere, ierarhul i-a răspuns în două articole apărute în ziarul *Cuvântul*, concluzionând astfel: „noi rămânem pentru eforiile eparhiale și pentru federarea lor pentru întreaga țară cu un președinte la Sfântul Sinod, ales pe 5 ani cu vot consultativ, întrucât numai așa monahismul român va putea să se folosească în întregime, pentru înaintarea frontului spiritual și moral al sufletului românesc cât mai în spre Dumnezeu"[71].

Pentru a-i înțelege mai bine personalitatea, socotim necesar să notăm că a primit calitatea de referent din partea Sfântului Sinod pentru a redacta *Actul de înființare* a Patriarhiei Române, căruia i-a dat citire în ședința din 4 februarie 1925[72], iar în vara aceluiași an, a fost însărcinat cu redactarea textului sinodal citit cu ocazia festivităților de la Iași, dedicate împlinirii a 1600 de ani de la Sinodul de la Niceea. „Intelectualul disciplinat și cu bogată întindere de cunoștințe" a rostit o „întinsă și însemnată cuvântare", la 12 octombrie, în Catedrela mitropolitană din Iași, prin care arată importanța acestui sinod, care a devenit pentru Biserică „un îndreptar de credință unitară și de valoare divină"[73].

Cu scopul de a facilita cunoașterea, se cuvine să subliniem că a ridicat prestigiul Bisericii noastre nu numai în țară, ci și în străinătate, participând la conferința *Life and Work*, desfășurată în 1925, la Stockholm,[74] precum și la alte conferințe mondiale creștine[75]. În Suedia, de altfel, el a fost singurul căruia i s-a aprobat să-și susțină cuvântarea în întregime, pentru interesul stârnit în privința educației copiilor, fapt pentru care i s-a și editat[76]. Conform propriei mărturisiri, primise la Stockholm și un mandat

70 †Vartolomeu, „Carte Pastorală către toți dreptmăritorii creștini din cuprinsul Eparhiei Râmnicului Noul Severin. Dată astăzi, 12 Decembrie, în anul mântuirii 1924, iar al Archipăstoririi Noastre al patrulea", în: *R*, an. III (1924), nr. 12, pp. 353-360; Pr. T. Simedrea, „Cronica bisericească internă. Dezbaterile Sfântului Sinod", în: BOR, an. XLII (1924), nr. 2, pp. 104-108.

71 Ierom. Marcu Petcu et alii, *Pagini din istoria monahismului ortodox în revistele teologice din România. Personalități*, Editura Bibliotecii Naționale a României, Editura Mitropolit Iacob Putneanul, București, Putna, 2011, p. 195; *** „Cronica bisericească. Discuție în ziarul «Cuvântul» pe chestiunea cârmuirii Bisericii", în: BOR, an. XLIV (1926), nr. 10, pp. 606-611.

72 †Vartolomeu, „Înființarea Patriarhatului românesc. Actul de înființare", în: R, an. IV (1925), nr. 2, pp. 33-36; „Cronica bisericească. Dezbaterile Sf. Sinod", în: BOR, an. XLIV (1926), nr. 1, pp. 36-38.

73 D. Cristescu, *Viața și înfăptuirile...*, p. 176; †Vartolomeu al Râmnicului, Noul Severin, „Pomenirea Sinodului de la Niceia în România. Conferința Prea Sfinției Sale Episcopului Vartolomei al Râmnicului, cu prilejul pomenirii mărețe a Sinodului din Nicea la Iași, rostită în Sf. Catedrală a Mitropoliei Moldovei la 12 Octomvrie c., la ceasurile 11, după săvârșirea Sfintei Slujbe", în: BOR, an. XLIII (1925), nr. 10, pp. II-XIII.

74 Cătălin Raiu, *Democrație și statolatrie...*, p. 122.

75 Niculae Șerbănescu, *Ierarhii plaiurilor oltene...*, p. 353.

76 *** „Cuvântare despre educația copiilor, rostită la Conferința «Alianței Universale» de la Stockholm, în luna august 1925, de către Prea Sfinția Sa Episcopul Vartolomei Stănescu din Eparhia Râmnicului Noul Severin, (România) și aprobată în unanimitate de conferință pentru publicare", în: BOR, XLIII (1925), nr. 12, pp. 712-717; D. Cristescu, Viața și înfăptuirile..., p. 176; Pr. Constantin Olariu, „Activitatea episcopului Vartolomeu Stănescu în dialogul interreligios", în: *Activitatea cultural-duhovnicească...*, p. 168.

politic din partea ministrului I. Gh. Duca, „unde împreună cu fratele doctor Ispir le-am impus tăcere maghiarilor trimiși de guvernul maghiar să ne atace statul”[77].

Prezența lui merită evocată și la Praga, în 1928, la Conferința și Congresul Internațional al Alianței universale pentru înfrățirea popoarelor prin mijlocirea Bisericilor, care avea printre vicepreședinți pe Patriarhul României, iar între membrii Comitetului internațional pe ierarhul de la Râmnic, alături de preotul Ioan Mihălcescu și profesorul Vasile Ispir[78]. Tot el a fost membru și în comisia instituită în ședința Sfântului Sinod din 7 februarie 1934 pentru elaborarea unui studiu documentar asupra francmasoneriei și un proiect de enciclică, unde era elaborată atitudinea precisă a Bisericii noastre față de respectiva mișcare și îndemnuri pentru credincioși de a nu face parte din această asociație ocultă[79].

În 1936, în calitatea de vice-președinte al Alianței mondiale pentru înfrățirea popoarelor prin Biserică, a organizat la Râmnicu-Vâlcea, în perioada 1–5 iulie, al VIII-lea congres al acestei organizații, în prezența a numeroși delegați din România, Bulgaria, Yugoslavia și Siria[80]. Notăm mai ales cuvântul de deschidere, ținut cu acest prilej, în care spunea că: „trebuie să luptăm pentru pace fiindcă biserica creștină prin glasul Mântuitorului Iisus Hristos se luptă pentru pace”[81], dar și discursul din ziua următoare, în care avea să afirme că: „Mântuitorul nu aprobă utilizarea de săbii decât numai în cazul de apărare. Părinții Bisericii, precum Sfântul Vasile cel Mare și Sfântul Atanasie cel Mare aprobă numai războiul defensiv ca un mijloc de apărare”[82].

În aceeași măsură, trebuie precizat că a luat parte și la numeroase congrese ale preoților din țară. Astfel, în 1923, a participat, la București, la congresul delegaților preoțimii din întreagă țara, convocat pentru organizarea clerului într-o asociație generală și luarea unei decizii privind legiferarea prin noua constituție a raportului dintre Biserică și Stat[83], apoi la congresul Asociației preoților ortodocși, unde a evocat trecutul glorios al neamului nostru, care s-a sprijinit numai pe Biserică[84], Alte știri ne arată că a fost prezent și la a patra întrunire, din 1928, ținând „o inimoasă cuvântare” despre misiunea preotului[85], dar și în 1934, când a fost ales într-o comisie ce urma să solicite Guvernului țării recuperarea nedreptăților financiare din anul precedent[86].

77 Cătălin Raiu, *Democrație și statolatrie…*, p. 122.

78 Constantin Olariu, *Activitatea episcopului…*, p. 168.

79 Petre Sperlea, *Vartolomeu Stănescu…*, p. 31, nota 28.

80 Pr. Victor N. Popescu, „Cronica internă. Viața religioasă în timpul verii. Congresul «Alianței pentru înfrățirea popoarelor prin Biserică, Râmnicu Vâlcea»”, în: BOR, an. LIV (1936), nr. 7-8, pp. 485-486.

81 Pr. V. Gregorian, „Cronica internă. Congresul «Alianței mondiale pentru înfrățirea popoarelor prin Biserică», R.-Vâlcea, 1-5 iulie 1936”, în: R, an. XV (1936), nr. 6-7, pp. 261-267.

82 Pr. I. Pănoiu, „Cronica internă. Congresul «Alianței mondiale pentru înfrățirea popoarelor prin Biserică»,, R.-Vâlcea, 1-5 iulie 1936”, în: R, an. XV (1936), nr. 9, p. 360.

83 Neculce, „Cronica bisericească-culturală, Congresul delegaților preoțimii ortodoxe din țară”, în: RT, an. XIII (1923), nr. 2, p. 66.

84 „Congresul preoților ortodocși în București”, în: R, an. I (1923), nr. 10, pp. 1-2.

85 Diac. Dr. Haralambie Rovența „Congresul Asociației Clerului Ortodox. Discuțiunile și dezideratele”, în: BOR, an. XLVI (1928), nr. 12, pp. 1108-1111.

86 Neculce, „Cronică”, în: RT, an. XXIV (1934), nr. 7-8, p. 283; † Tit Simedrea „Cronica internă. Congresul Asociației generale a clerului ortodox din România”, în: BOR, an. LII (1934), nr. 5-6, pp. 484-486.